

Jacques Lacarrière, *Το ελληνικό καλοκαίρι, Μία καθημερινή Ελλάδα 4.000 ετών* (Εκδόσεις Χατζηνικολή, Αθήνα 1980)

X. Τα κυπαρίσσια της Αντιγόνης (αποσπάσματα)

Άραγε, να έχουμε ποτέ σκεφθεί σοβαρά αυτό το απλό, το άμεσο θα 'λεγα, το σχεδόν βίαιο γεγονός, ότι η σύγχρονη ελληνική γλώσσα που μιλιέται σήμερα καθημερινά στην Ελλάδα, είναι πάνω από τριών χιλιάδων χρόνων;

Οι Γάλλοι, που πάντοτε φανταζόμαστε τους εαυτούς μας σαν τους χαρισματικούς θεματοφύλακες της κουλτούρας, δεν έχουμε για τις άλλες γλώσσες – και κυρίως για τις ανατολικές γλώσσες – παρά πολύ αποσπασματικές, και συχνά τελείως ανύπαρκτες γνώσεις. Τα ελληνικά δεν ξεφεύγουν από αυτή τη διαπίστωση. Η απορία τόσων φίλων Γάλλων μπροστά σ' αυτή τη διατήρηση των ελληνικών της Αρχαιότητας ως τις μέρες μας, ίσως οφείλεται στο ότι, υποσυνείδητα, παίρνουν σαν μέτρο αναφοράς τη δική μας τη γλώσσα, νεώτερη σε σχέση με τα ελληνικά, και μπάσταρδη επιπλέον αφού βγαίνει απ' το συναπάντημα πολλών γλωσσολογικών πηγών: τα γαλατικά και τα λατινικά καταρχήν, τα φράγκικα και τα ρωμανικά κατόπιν. Τίποτε τέτοιο δεν έγινε με τα ελληνικά, ποτέ. Ο Σταύρος, εκείνος ο αμπελουργός από τη Νεμέα με τον οποίο κουβεντιάσαμε μία αυγή του Σεπτεμβρη, μιλούσε μία γλώσσα πιο παλιά, κι από μια άποψη καλύτερα διατηρημένη από τον ερειπωμένο ναό του Δία που έβλεπες απ' την κληματαριά του. Στην ουσία μιλούσε τα ίδια ελληνικά που μιλούσαν στα μυκηναϊκά χρόνια, όπως το δείξανε οι επιγραφές που βρέθηκαν στην Πύλο. Λέγοντας τα ίδια ελληνικά εννοώ ότι μιλούσε μια γλώσσα που ήταν ήδη ελληνικά δεκαπέντε αιώνες πριν από τον Ιησού Χριστό (που δεν είναι η περίπτωση με τα γαλλικά) και που απλούστατα, και πολύ φυσικά, εξελίχθηκε, σαν όλες τις γλώσσες, για να καταλήξει στα ελληνικά που μιλιούνται σήμερα.

... Για την επίμονη διατήρηση αυτής της γλώσσας, θα δώσω ένα παράδειγμα. Βρισκόμουν στο Πόρτο Γερμενό, κοντά στα ΑιγόσθENA, στους πρόποδες του Κιθαιρώνα, σ' ένα μικρό ακρογιάλι ενός παραμερισμένου χωριού. Κοντά μου, δύο παιδιά ψαράδων, οχτώ με δέκα χρόνων το πολύ, έπαιζαν με το καβουράκι που είχαν πιάσει. Θα πρέπει, χωρίς άλλο, να το είχανε μαρτυρήσει, όπως κάνουν όλα τα παιδιά σ' αυτή την ηλικία, γιατί το κοιτούσαν τώρα να χτυπιέται μέσα σε μία λακούβα νερό, σε μια γούβα του βράχου. Πέρασε ένα λεπτό μέσα στη σιωπή, μετά το ένα από τα δύο παιδιά προχώρησε να βουτήξει. «Τι κάνει;» ρώτησε το άλλο. Κι εκείνο απάντησε: *χαροπαλεύει*, που στην κυριολεξία θέλει να πει παλεύει με το Χάρο. Θαύμα τούτης της λέξης, της δυνατής, της πλούσιας, που φέρει μια ολόκληρη λησμονημένη ιστορία και που προφέρεται έτσι ανέμελα, φυσικά, από δύο παιδιά που παίζουν. Ο όρος δεν υπάρχει σ' αρχαία, τον αποτελούν δύο λέξεις που αυτές υπάρχουν από την Αρχαιότητα: Χάρων, όνομα του πορθμέα, ο οποίος στις όχθες του Αχέροντος παραλάμβανε τους νεκρούς και τους περνούσε στον Άδη και *παλεύω* από το παλαιό *παλαίω*. Καθ'αυτός ο όρος θα πρέπει ν' ανήκει στην ακριτική γλώσσα και ιδιαίτερα σε κείνο τον κύκλο των τραγουδιών του Διγενή που ανατρέχουν ως τον 9ο αιώνα. Ο Χάρων / Χάρος (που στην τελευταία του αυτή μορφή σημαίνει περισσότερο

την προσωποποίηση του ίδιου του Θανάτου παρά τον νεκρικό λεμβούχο) και ο Διγενής επάλεψαν, ένα από τα περιφημότερα και δημοφιλέστερα επεισόδια αυτής της μεσαιωνικής εποποιίας. Έτσι, όπως και να' ναι, ο όρος έχει μια ζωή δώδεκα δεκατριών αιώνων. Προφέροντας τον τα δύο εκείνα παιδιά δεν είχαν φυσικά καμία συνείδηση της μακριάς Ιστορίας της λέξης ούτε της έννοιας των συνθετικών της.

... Έτυχε ωστόσο –από αθωότητα ή από άγνοια μου– να συλλάβω ξαφνικά εκείνο το πρωί σε κείνο το ακρογιάλι, αυτό που είναι πραγματικά μία γλώσσα σαν φορέας μιας ιστορίας, μιας κουλτούρας και μιας παράδοσης. Είναι η ασυνείδητη δύναμη των λέξεων – αυτός ο αποχωρισμός ανάμεσα στην προέλευση και στη χρήση που μας επιτρέπει να τις μεταχειριζόμαστε χωρίς ν' αναγκάζομαστε να γνωρίζουμε τα συνθετικά τους – που τους εξασφαλίζει αυτήν την αξιοπαρατήρητη μακροζωία. Αυτά τα παιδιά κάνουν τα ελληνικά να ζούνε, ενώ οι λόγιοι, που θέλουν να ενσταλάξουν μέσα στη γλώσσα τη σύγχρονη συνείδηση έννοιας και Ιστορίας –με τη γλώσσα που λένε καθαρεύουσα και για την οποία θα ξαναμιλήσω– σφυρηλατώντας σοφές λέξεις, δεν κάνουν παρά να την εξασθενούν ή να την κάνουν απαράδεκτη. Περίεργη η μνήμη εκείνων των χειλιών που μπορούν να προφέρουν, να απαγγέλλουν, να μεταδίδουν αυτόματα αυτές τις συλλαβές και αυτήν την αποκαλυπτική ιστορία!

Φαινόμενο ανάλογο με κείνο που χαρακτήρισα σαν μνήμη χειρών σ' ένα έργο που έγραψα πριν από έξι χρόνια, στη συνέχεια ενός ταξιδιού στη Ρωσία και στο Μουσείο Λαϊκής Τέχνης του Ζαγκόρσκ. Μνήμη των χειρών: διαιώνιση των επαναλαμβανόμενων κινήσεων, των παραδοσιακών, που με την ύφανση και το κέντημα διατηρούν σχέδια της εποχής των Σκυθών: αντικρυστά όρνια, γυναίκα ή θεά ανάμεσα σε δύο ιππείς, μυθικό πουλί, λουλούδια που μοιάζουν με αυτά που βρέθηκαν στα επιτύμβια του Αλτάι. Ήμουν βέβαιος ότι δεν βρισκόμασταν μπροστά σε μία σχολαστική μεταβίβαση, εντυπωμένη από δασκάλους, αλλά σε μια επανάληψη των κινήσεων του χεριού, που έκανε δυνατή ο απλός και επαναληπτικός χαρακτήρας της τεχνικής που χρησιμοποιείται (που άλλωστε επιτρέπει στις γυναίκες να υφαίνουν και να κεντάνε χωρίς να παύουν να μιλούν, χωρίς καμιά ιδιαίτερη προσοχή στη δουλειά) και αυτή η ανάγκη για πρότυπο, η ανάγκη να στραφείς προς μοτίβα και θέματα χιλιοκεντημένα, αυτή η αυθόρμητη και ασύνειδη άρνηση της αλλαγής που χαρακτηρίζει την παραδοσιακή λαϊκή τέχνη. Σήμερα, όπου αυτή η τέχνη βαδίζει προς το χαμό ή έχει ήδη χαθεί, ψάχνουν να ξαναβρούν αυτά τα μοτίβα και αυτές τις εμπνεύσεις μ' ένα συνειδητό και σοφό τρόπο. Αλλά ποτέ, στην ιστορία της γλώσσας, δεν μπορείς να ελπίζεις ότι θα κάνεις το ίδιο για τις λέξεις. Και η Ελλάδα είναι ένα χτυπητό παράδειγμα όταν σκεφτούμε τις ανώφελες προσπάθειες των λογίων και των γραμματικών να δημιουργήσουν την επομένη της Ανεξαρτησίας, μια εθνική ελληνική γλώσσα. Ποτέ εκείνη η γλώσσα, η ονομαζόμενη *καθαρεύουσα*, δεν μπόρεσε να περάσει στη χρήση τη λαϊκή, σαν να υπήρχε κάτι το ασυμβίβαστο ανάμεσα στις προτεινόμενες λέξεις, τη γραμματική που είχε εφευρεθεί από την αρχή και το στόμα, τα χείλια εκείνων που από αιώνες ήδη μιλούσαν μια άλλη γλώσσα, ζωντανή, εκείνην εκεί, τη δημοτική. Σ' αυτό το στάδιο της ιστορίας ή της επιβίωσης μίας γλώσσας, μόνον η μνήμη των χειλιών εξασφαλίζει τη μεταβίβαση των λέξεων, όχι τα λεξικά,

ούτε τα συντακτικά που κατασκευάζουν οπερεττικοί γλωσσολόγοι. Αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο δεν στάθηκε και δεν θα σταθεί στην Ελλάδα άλλη γλώσσα από τη λαϊκή γλώσσα, αυτήν που λένε *δημοτική*, και που μπόρεσε μόνη να μεταφέρει, χωρίς γλωσσολόγο ή γραμματική ή, έστω, οποιοδήποτε είδος σχολείου, μία λέξη όπως το *χαροπαλεύει* μέσα από περισσότερους από δώδεκα αιώνες. Σε πείσμα όλων των επιτηδευμένων και στομφωδών ακαδημαϊκών από τους οποίους βρήθει η Ελλάδα, τους καθηγητές τους ποτισμένους από τα αρχαία ελληνικά – αλλά τα νεκρά αρχαία ελληνικά τη στιγμή που υπάρχουν στη χρήση ζωντανά αρχαία ελληνικά – σε πείσμα των οπαδών των καθαρών γλωσσών, δηλαδή των κατασκευασμένων από νεκρές συμφωνίες, εκείνα τα δυο ελληνόπουλα, που έπαιζαν μ' ένα καβούρι, προκάλεσαν χωρίς να το ξέρουν, τον χρόνο, την εσωτερική δύναμη μίας κουλτούρας που, όπως η ροή του Ηράκλειτου, μένει ίδια μέσα από τις αλλαγές.

**** **

Πάνω ακριβώς από το Πόρτο Γερμενό, μπορούμε ακόμα να δούμε τα ερείπια του κάστρου των Αιγόςθενων. Γκρεμισμένοι τοίχοι, τείχη και πυργέλλες μισορημαγμένες, φωλιές συριστικών εντόμων, σκορπιών και φιδιών. Εκεί που περιδιάβαζα μέσα στην κάψα του μεσημεριού, μέσα σε κείνα τα ερείπια που είχαν κυριέψει τα χόρτα, πάνω σ' αυτήν την αρχαία ακρόπολη που οι Τούρκοι μεταμόρφωσαν στη συνέχεια σε ντάπιες, σε υπόγεια φρούρια κι αυτά ρημαγμένα (μόνο ένα δωμάτιο είναι ανέπαφο και σ' αυτό έχει εγκατασταθεί για το φθινόπωρο, για τις ελιές, μια ελληνική οικογένεια), είπα με το μυαλό μου πως δεν θα μπορούσες να φανταστείς αντίθεση ούτε πιο μεγάλη ούτε πιο αποκαλυπτική από των χιλιόχρονων λέξεων μίας γλώσσας – από αυτό το ρήμα που μόλις είχα ακούσει – και αυτών των ρημαγμένων τειχών, των πολύ πιο πρόσφατων, αλλά που αυτά δε μεταδίδουνε τίποτα πια. ... Ενώ μία λέξη, μια μοναχική λέξη, μπορεί και μεταφέρει ακόμα μέσα στις συλλαβές της το περιεχόμενο ενός πολιτισμού, το θετικό ή τ' αρνητικό (αν η έννοια τους έχει αλλάξει) μιας συγκεκριμένης ευαισθησίας κι ενός συγκεκριμένου βλέμματος, όπως αυτά τα κύτταρα – βλαστικά ή όχι – του σώματος μας που είναι το καθένα η μικρογραφία του. Δε διαβάζω πια τίποτα πάνω σ' αυτές τις πέτρες – άλλο από το ότι είναι τα δυσανάγνωστα λείψανα μιας φράσης τοίχου, πύργου, ακρωτηριασμένου οχυρού που έγινε σκόνη σε σημείο να μην έχει μείνει τίποτα πια – τις προδομένες και εγκαταλελειμμένες από μια έννοια και μια λειτουργία που εξαφανίστηκαν. Ενώ αρκεί να εμφανιστεί μία και μοναδική λέξη πάνω σε μια απ' αυτές, μία επιγραφή, ένα όνομα, ακόμα και κάποιο σκοτεινό σημείο, για να ξαναβρεί αυτή η έννοια λιμάνι και στήριγμα σαν μία σημαντική δύναμη – θα 'πρεπε να πούμε μαγνητική; – να συγκρατούσε αυτού την ιστορία, την κουλτούρα, την αλλοτινή ζωή, κλεισμένες μέσα σε θεμέλια, σε κουφώματα, σε γωνίες.

Ποια μήτρα – αλλά και ποια φυλακή – της έννοιας η μνήμη των χειλιών και η μνήμη της πέτρας! Στήριγμα του προφορικού, του γραπτού, στήριγμα του προφερμένου, του

εγγεγραμμένου, αυτό το θαύμα, που σήμερα αντιλαμβάνομαι για πρώτη φορά, μιας λέξης πάνω σε χείλια και πέτρες αδειασμένες από την έννοια τους, καύκαλα τζούφια

σαν κι αυτά των άφωνων τζιτζικιών που μένουν πάνω στις φλούδες των δέντρων. Τίποτα δεν υπάρχει ν' αναζητήσεις εδώ, σ' αυτά τα ωστόσο κολοσσιαία και παρόντα αντικείμενα, σ' αυτές τις πέτρες και σ' αυτούς τους κορμούς των κιόνων των σκορπισμένων μέσα στις ελιές, τ' αρμυρίκια, σαν κύβοι ενός παλαιού –και ακατάληπτου– παιγνιδιού συναρμολόγησης. Αλλά ίσως μπορούσαν όλα να βρεθούν πάνω στα χείλια εκείνων που, πιο χαμηλά στην αμμουδιά, στους καφενέδες, στα σπίτια του Πόρτο Γερμενό –κι όλων των «Πόρτο Γερμενών» της Ελλάδας– είναι οι αγγελιοφόροι, οι ασύνειδοι φορείς του ζωντανού. Αντιλαμβάνομαι πόσο είναι μάταιη, σε πείσμα της οποιασδήποτε ιστορικής ή επιστημολογικής στήριξης, η αναζήτηση όλων αυτών που επισκέπτονται τα ερείπια, που θέλουν ν' ακούσουν το μήνυμά τους, που έρχονται να βρουν στην Ελλάδα μια εικόνα που μόνες οι πέτρες δεν μπορούν ποτέ να απεικονίσουν. Η Ελλάδα του άλλοτε, νεκρή μέσα σ' αυτούς τους ναούς σε τούτες τις πέτρες, ζει πάντα στα χείλια των παιδιών της Ελλάδας. Αλλά ποιος θα πάει να την αναζητήσει εκεί;

Το βιβλίο του Jacques Lacarrière, *Το ελληνικό καλοκαίρι*, κυκλοφόρησε στα γαλλικά το 1975 από τις εκδόσεις Plon με τίτλο *L' été Grec*.

Να σημειωθεί ότι ο Γάλλος ελληνιστής και πολυδιαβασμένος συγγραφέας, που ερχόταν ανελλιπώς στην Ελλάδα από το 1947 έως το φθινόπωρο του 1966 κι έμενε για μεγάλα διαστήματα σε αυτόν τον τόπο «ο οποίος του άλλαξε τη ζωή», δεν επέστρεψε παρά μόνο μετά το τέλος της επτάχρονης Δικτατορίας (1967-1974). Στο *ελληνικό καλοκαίρι* συγκέντρωσε την εμπειρία της πρώτης εικοσαετίας του σε εκείνη την Ελλάδα την μεταπολεμική –αλλά ακόμα στην δύνη του Εμφυλίου και της μετεμφυλιακής-ψυχροπολεμικής περιόδου – στην Ελλάδα που ζούσε ακόμα «στα χείλια των παιδιών» και των ψαράδων, των βοσκών και των φυλάκων αρχαιοτήτων που φιλοξένησαν στο τσαρδάκι τους τον ξένο, ο οποίος κάτεχε τη γλώσσα τους και τη χαιρόταν όσο κανείς άλλος.